

ZGODOVINA PREDSTAVLJANJA ČLOVEŠKE RIBICE V POSTOJNSKI JAMI

HISTORY OF THE PRESENTATION OF THE PROTEUS IN POSTOJNA CAVE

Ksenija DVORŠČAK

Strokovni članek

Prejeto/Received: 2.2.2011

Sprejeto/Accepted: 14.6.2011

Ključne besede: človeška ribica, prikazovanje javnosti, interpretacija žive narave, Postojnska jama, pričakovanja turistov

Key words: proteus, interpretation of living nature, Postojna Cave, expectations of tourists

IZVLEČEK

Predstavljanje človeške ribice (*Proteus anguinus*) oziroma močerila ali proteja javnosti ter turistični razvoj Postojnske jame sta tesno povezana. Zgodovina predstavljanja človeške ribice javnosti je dolga dve stoletji, veliko obiskovalcev je obiskovalo Postojnsko jamo zaradi človeške ribice – še pred odkritjem njenih notranjih delov jame. Opisana je zgodovina načinov njenega predstavljanja, saj se je skozi začetne predstavitve zrcalil tudi odnos obiskovalcev in upravljavcev do te karizmatične podzemne živali.

ABSTRACT

The presentation of the proteus (*Proteus anguinus*) – the cave or white olm or cave salamander – to the public and the development of Postojna Cave as a show cave are closely connected. The history of the presentation of the proteus goes back two centuries. Many visitors came to Postojna to see the proteus, not the cave, in the days before the discovery of its inner sections. It is also interesting to follow the history of the ways in which the proteus has been presented – since through its interpretation we gain an insight into the attitude of contemporary visitors and the cave management towards this charismatic subterranean creature.

1. UVOD

Postojnska jama, ena najstarejših turističnih jam na svetu, je najbolj obiskana turistična zanimivost v Sloveniji (Interna gradiva 2010). Postojnsko-Planinski jamski sistem je biološko daleč najbogatejši jamski sistem v svetovnem merilu, saj v njem prebiva, kot navaja Sket (2010), kar 99 pravih jamskih živali - troglobiontov. V Postojnski jami so bili najdeni prvi in najštevilnejši predstavniki jamskih živali, Postojnska jama velja poleg zibelke krasoslovja tudi za zibelko speleobiologije – vede o preučevanju življenja živali v podzemlju. Vsi ti presežniki pa za upravljalca jam – podjetje Postojnska jama d. d. – pomenijo tudi določeno zavezo. Poslanstvo podjetja je ohranjanje naravne dediščine in ustvarjanje svojevrstnih doživetij.

Takšna doživetja pa lahko ustvarja le skozi ustrezno interpretacijo dediščine, ki jo ohranja. V programu rabe za Postojnski in Predjamski jamski sistem, ki je sestavni del 20-letne koncesijske pogodbe (od 2009 do 2028), podpisane z Ministrstvom RS za okolje in prostor za upravljanje obeh naravnih vrednot, je navedeno, da med naravovarstveno sprejemljive načine rabe poleg organiziranja obiskov jam sodi tudi »...organiziranje drugih aktivnosti, ki služijo informiranju javnosti o vrednotah narave, omogočajo poglobljena znanja o jami, krasu in jamskih živalih ...« (Koncesijska pogodba, Aneks 2, 2008).

Prikazovanje človeške ribice ima v Postojnski jami tako dolgo tradicijo kot obiskovanje Postojnske jame same – skorajda 200 let. Človeška ribica je bila v zgodovini predstavljena že na več lokacijah in na različne načine. Pri iskanju novih rešitev so upravljalci sledili izkušnjam, ki so jih pridobivali, potrebam turističnega obiska in priporočilom stroke. Danes pa v turizmu ne govorimo več le o prikazovanju, temveč o interpretaciji.

2. INTERPRETACIJA NARAVNE DEDIŠČINE

Za začetnika interpretacije velja Freeman Tilden, ki je začel z uvajanjem interpretacije v zavarovanih območjih ZDA. Tilden (1957) je interpretacijo opisal kot »... obliko doživetja, ki pri obiskovalcu vzbudi razodetje lepote, vzbudi občudovanje, navdih in duhovni pomen, ki se skriva za objektom interpretacije in ki ga obiskovalec lahko zazna s svojimi čuti.« Kot pravi Tilden (1957), interpretacija ne le da pove ljudem, kaj je pomembno, temveč jih skuša prepričati o vrednosti narave in jih spodbuja, da jo tudi ohranjajo. »Od doživljanja k razumevanju; od razumevanja k spoštovanju; od spoštovanja k ohranjanju!«

Interpretacija ni le posredovanje informacij in dejstev. Je pomemben kulturni komunikacijski proces (Ablett in Dyer 2009). Definicij je veliko. Keršič Svetel (2010) jo povzema kot komunikacijski proces, ki je zastavljen tako, da s pomočjo neposrednega doživljanja in stika s predmeti, kraji in pokrajinami razkriva pomene in medsebojno povezanost naravne in kulturne dediščine, pomaga razumeti in ceniti svet, ki nas obdaja, in tako vzbudi željo po njegovem ohranjanju in varovanju.

Interpretacija je sredstvo, s pomočjo katerega lahko potešimo tiste človekove potrebe, ki jih je Maslow (1943) uvrstil v vrhni del svoje piramide človekovih potreb: spoznavne (kognitivne) potrebe, estetske potrebe in potrebe po samouresničevanju, samopotrjevanju, samoizpopolnjevanju. Velik del njihovega zadovoljevanja pa poteka v turizmu. Aleksander Zadel meni, da danes hierarhija potreb ne obstaja več, ampak je ključno, da so vse skupine potreb skladno zadovoljene. Kot eno izmed ključnih potreb pa navaja tudi potrebo po zabavi; to, da nas veseli nekaj početi, je eno ključnih gibal učenja in spoznavanja (Internet 1). Tudi v turizmu.

2.1 POMEN INTERPRETACIJE V TURIZMU

Turizem je danes veliko bolj interdisciplinarna panoga kot v preteklosti in zato so tudi naloge turizma širše. Poleg razvoja, ponudbe, trženja in prodaje turističnih storitev destinacije, turizem opravlja nalogo ohranjanja naravne in kulturne dediščine, ohranjanja identitete kraja, ohranjanja biodiverzitete, izobraževanja in skrbi za osebno rast. Interpretacija bistveno pripomore k višji dodani vrednosti turističnih produktov in s tem k ekonomski učinkovitosti turizma (Carter 2010).

Turistični produkt so doživetja. Pri kakovostnem trajnostnem turizmu doživetja izhajajo iz doživljanja naravne in kulturne dediščine in morajo biti povezana z dejanskim okoljem, ki ga obiskovalec doživlja s svojimi čuti. Na Konferenci o turističnih destinacijah za prihodnost 2007 v Soróju so menili, da morajo biti doživetja:

- avtentična (izhajati morajo iz resničnih dejstev o konkretnem okolju)
- trajnostno zasnovana (v okviru ekološke, psihološke, socialne in ekonomske nosilne sprejemljivosti območja)
- celostna (holistična)
- navdihujoča (spodbujajo trajne psihološke spremembe – prispevajo k znanju, razumevanju, vrednotam; spodbujajo kreativni navdih; ustvarjajo odnos do območja).

Za kakovost doživetja obiskovalca so pomembne štiri komunikacijske dejavnosti, ki jih je treba skrbno načrtovati, uresničevati, vrednotiti in po potrebi izboljševati: infomiranje, prezentacija, animacija in interpretacija. Vse te štiri dejavnosti imajo v načrtovanju doživetij in v turizmu svoje mesto – vsaka ima svoje cilje in naloge. V praksi se pogosto prepletajo. A nobena izmed prvih treh nikakor ne more nadomestiti interpretacije (Keršič Svetel 2010).

2.2 INTERPRETACIJA JAMSKIH ŽIVALI

Ko govorimo o jamskih živalih, gre, kot pravi Keršič Svetel (2010), za izjemnost tako prostora kot živali: podzemne jame so ranljivo, težje dostopno, temno in pogosto ogroženo okolje, ki je popolnoma drugačno od vsakdanjega, pogosto povezano z arhetipi in simboliko. Tudi živali se razlikujejo od običajnih. So slepe, brez pigmenta, občutljive za zunanje vplive, se počasi starajo, razen človeške ribice so vse majhne in težko opazne Tako so lahko predmet intenzivnega zanimanja in doživljanja obiskovalcev.

Človeška ribica, najvidnejši predstavnik Postojnsko-Planinskega kraškega podzemlja, je po kriterijih Zemana in Geigerja (2007) karizmatična žival, saj je pozornost zbujujoča živalska vrsta, ki s svojo pričujočnostjo obeležuje določeno območje in prispeva k identiteti nekega kraja. V Postojni se simbol človeške ribice pojavlja na vsakem koraku (grb mesta, logotip, znak, ime), povezan je z drugo kulturno in naravno dediščino jame.

Pine in Gilmore (1999), ki veljata za utemeljitelja ekonomije doživetij, sta turistična doživetja razdelila po vsebini na štiri skupine: zabavna, izobraževalna, estetska in eskapistična. Beseda izhaja iz angleške besede »escape« - pobeg. Glede na zavarovanost in specifičnost jam pridejo v turizmu v poštev predvsem izobraževalna in estetska doživetja. Ker pa so jame tudi zelo drugačno okolje od vsakdanjega človekovega bivalnega okolja, so doživetja podzemskih jam lahko v veliki meri tudi eskapistična in obiskovalcu pomenijo pobeg od vsakdanjega življenja.

3. INTERPRETACIJA ČLOVEŠKE RIBICE V POSTOJNSKI JAMI

Jamske živali so v veliki večini primerov majhne, mnoge med njimi sodijo med tiste, ki jih večina navadnih ljudi ne ceni ravno najbolj ali se jim najraje celo izogne: pajki, hrošči, kobilice ...

Jamske živali živijo v prostorih, ki so obiskovalcu težje dostopni, težje vidne, zelo občutljive za opazovanje in zaradi osvetljevanja lahko ranljive (ker živijo v temi) ter zaradi stalne nevarnosti onesnaženja ogrožene. Človeška ribica je brez interpretacije po mnenju Svetel Keršičeve (2010) le dvoživka, ki postane zares zanimiva šele, če njene posebnosti pojasnimo. Toda, da bi pojasnilo sploh doseglo obiskovalce, moramo najprej vzbuditi njihovo zanimanje. Tilden (1957) je opisal šest načel interpretacije, med katerimi so tri še posebej pomembna: »provoke, relate, reveal«. »Provoke« pomeni izzvati pozornost javnosti, da se zadevi posvetijo. »Relate« pomeni predvsem uporabo pristopa dobrega komuniciranja, »reveal« pa koncept razodetja, ki pomaga ljudem na novo razumeti nekaj, kar so prišli pogledat. Ko vzbudimo obiskovalčevo zanimanje, lahko razkrijemo številna zanimiva dejstva o prebivalcih podzemskih jam, ki so zanimiva za laičnega obiskovalca.

Etično sporno pa bi bilo jamske živali izrabljati zgolj kot atrakcijo za turiste – kot opozarja Keršič Svetel (2010). S stališča naravovarstva, turistične etike in tudi s stališča kakovosti doživetja za turiste bi moral biti ključni cilj obiska podzemne jame (tudi množičnega) nov, poglobljen odnos do jamskega okolja in njegovih prebivalcev (Etični kodeks v turizmu 2001).

3.1 ZGODOVINSKI PREGLED

Skozi 200-letno zgodovino je bila človeška ribica predmet prodaje, protokolarnih daril, opazovanja, znanstvenih raziskav in poskusov, eksponat na svetovnih razstavah, v Postojnski jami pa je bila na ogled v najmanj 16 različnih bazenih.

3.1.1 Prodaja, protokol in znanost

Leta 1797 je Jeršinovič v Črni jami našel prvo človeško ribico. Ob odprtju Postojnske jame za obiskovalce je postala priljubljeno protokolarno darilo (Savnik 1958). Tudi pozneje je

človeška ribica ostala žival, povezana s Slovenijo. Tako je predsednik Tito v 60-ih letih podaril japonskemu cesarju Hirohitsu 5 človeških ribic iz Planinske jame (Shaw 1999).

Že od leta 1816 je bila naprodaj. Configliachi in Rusconi sta pisala, kako sta jih opazila v ribarnici v Trstu (Shaw 1999). Človeške ribice so prodajali bodisi vodniki, ob praznikih so bile na voljo na stojnicah pred jamo, v gostilnah v Postojni – popotnikom ni bilo niti treba obiskati jame. O prodaji človeških ribic pričajo priporočila v popotniških vodnikih avtorji C. Babbage, J. Russell, v 30-ih J. Hamilton, H.E. Strickland., F. Galton, G. F. Weston (40-ih) W. Henderson, H.E. Buxton (60-ih), H. Zimmern (70-ih) v 19. stoletju, v Murrayevi knjigi Handbook for Travellers vse od 1837 do 1881, kjer so navodila, kje je človeške ribice moč kupiti, kako jih je najlažje prenašati in kako jih je treba gojiti (Shaw 1999).

Beadekerjevi vodniki od leta 1868 dalje ne omenjajo več prodaje teh živali, temveč le, da so na ogled v Postojnski jami. Postojnska jama je bila urejena za turistični ogled šele leta 1819 po odkritju notranjih delov, a tedanji svetovni popotniki in prirodoslovci so jo obiskovali že prej. Za peš ogled vhodnega dela so bile potrebne daljše priprave svečave. Jamski vodniki naj bi bili človeške ribice hranili v steklenicah, v katerih so jih prikazovali obiskovalcem, medtem ko so pripravljali svečavo za ogled. V vodnih delih so v vodo metali gorečo slamo, da je osvetlila jamske stene. Po odkritju notranjih delov Postojnske jame je ogled potekal peš do Velike gore in trajal kar nekaj ur. Kljub zložnim in dobro vzdrževanim potem, ki so jih vsako leto posuli s peskom iz kamnoloma v Planini, je bila za obiskovalce zelo naporna. Zato so razmišljali celo o uvedbi jezdnih živali (Interna gradiva 2010).

Ob poti je na jamskem stropu in ob straneh še vedno vidnih več ostankov nekdanje razsvetljave, svečnikov in škripčevja; nekdanj so uporabljali sveče, smolnate bakle in oljne svetilke. Ob obisku odličnih gostov so uporabljali sveče na posebno izdelanih svečnikih, ki so jih dvigovali s škripčevjem. V začetku 19. st. so obiskovalcem svetovali, naj najamejo vsaj 4 vodnike – svetilničarje, saj je bilo pri dveh svetilih komaj kaj videti (Interna gradiva 2010).

Človeške ribice so bile na ogled v Pisanem rovu Postojnske jame, v naravnih ponvicah in večjem bazenu, takoj ob vhodu, ki naj bi ga bil zgradil Luka Čeč, odkritelj notranjih delov jame (Schmidl 1854). Vodnik je moral zaviti z glavne pešpoti po jami, da je lahko pokazal ribice.

Na veliko svetovno razstavo v Parizu leta 1867 in na dunajsko svetovno razstavo leta 1873 so poslali primerke človeških ribic in nekatere druge jamske živali ter velik stalagmit iz Pisanega rova. V drugi polovici 19. stoletja in v prvi polovici 20. stoletja je bilo veliko človeških ribic razposlanih po evropskih zooloških vrtovih in prirodoslovnih muzejih po vsem svetu (Savnik 1960).

3.1.2 Prvi akvariji za človeške ribice v Postojnski jami

Leta 1909 je vodenje Postojnske jame prevzel Ivan Andrej Perko. Leta 1931 je v Rovu novih podpisov ustanovil Biospeleološko postajo, takrat imenovano Stazione Biospeleologica (slika 1). Po II. svetovni vojni so bile človeške ribice na ogled v umetni kotanji kapniške vode, ki je bila urejena ob poti iz Koncertne dvorane v Male jame (Habe 1965) kmalu potem, ko je bil Rov novih podpisov izključen iz ogleda (Tovariš 1958), kot lahko vidimo na sliki 2. Kotanja je bila priložnostno osvetljena, vodnik pa je skupini pojasnil osnovna znana dejstva o tej nenavadni živali.

Slika 1: Nekdanja Stazione Biospeleologica iz leta 1931 v Rovu novih podpisov (arhiv Notranjski muzej Postojna)
Fig. 1: The former Stazione Biospeleologica from 1931 in the Passage of New Signatures (Notranjska Museum Postojna archives)

Med obema vojnama (leta 1927) je bila v Postojnski jami urejena nova Koncertna dvorana, v njej pa postavljeni prvi akvariji za človeške ribice. V akvarijih so delno želeli posnemati naravno okolje jamskih živali, na akvariju so bili napisi v italijanskem jeziku. Tu so se obiskovalci zadrževali, počakali na vlak, napisali razglednice ali pa si ogledali človeške ribice – večinoma sami, brez spremstva vodnika (slika 3).

Slika 2: Kotanja za človeške ribice v 50-ih letih na poti iz Malih jam (foto: arhiv Notranjski muzej Postojna)

Fig. 2: The basin constructed for cave olms in the 1950s on the way from Small Galleries (photo: Notranjska Museum Postojna archives)

Slika 3: Eden izmed akvarijev za človeške ribice iz časa med obema vojnama, hrani Notranjski muzej Postojna (foto: Slavko Polak)

Fig. 3: One of the glass tanks for cave olms from the period between the two World Wars, kept by Notranjska Museum Postojna (photo: Slavko Polak)

Vlak jih je popeljal do razpotja v Male jame, te pa so do Koncertne dvorane prehodili peš. Za tiste obiskovalce, ki niso zmogli vse poti po jami in so ostali na vlaku do Koncertne dvorane, so pozimi 1955/1956 iz nabranih kapnikov v jami zgradili bazen pod Veliko goro, ki je prišel prav tudi v času, ko so v jami potekala vzdrževalna dela (slika 4). Vodo so napeljali iz obstoječih zajetij v neposredni bližini. Tudi za razsvetljavo je rabil kot podstavek kapnik. Predstavljanje človeške ribice je bilo živo, v spremstvu vodnika. V bazenu je bilo 5-6 človeških ribic, ki pa so jih zaradi izpostavljenosti svetlobi redno menjavali.

Slika 4: Ta bazen s človeškimi ribicami pod Veliko goro je nastal v 50-ih letih (arhiv Notranjski muzej Postojna)

Fig. 4: This basin with cave olms under Velika gora was constructed in the 1950s (Notranjska Museum Postojna archives)

Leta 1958/1959 so desno ob poti, ki vodi s perona Koncertne dvorane proti Tartarusu, vzdali nova bazena/akvarija (slika 5), in sicer terarij z jamskimi mokricami (*Titanethes albus*) in dva akvarija s človeškimi ribicami, jamskimi kozicami (*Troglocaris anophthalmus*) in jamskimi postranicami (*Niphargus stygius*). Tudi tu so ribice redno menjavali, akvariji pa niso ostali dolgo na ogled (Šerko in Michler 1952), saj se je na steklu redno nabirala siga in onemogočala pogled na živalce.

Slika 5: Akvarij, ki je stal v Koncertni dvorani konec 50-ih let. Hrani Notranjski muzej Postojna, foto Slavko Polak.
Fig. 5: The glass tank that stood in the Concert Hall at the end of the 1950s. Kept by Notranjska Museum Postojna, photo Slavko Polak.

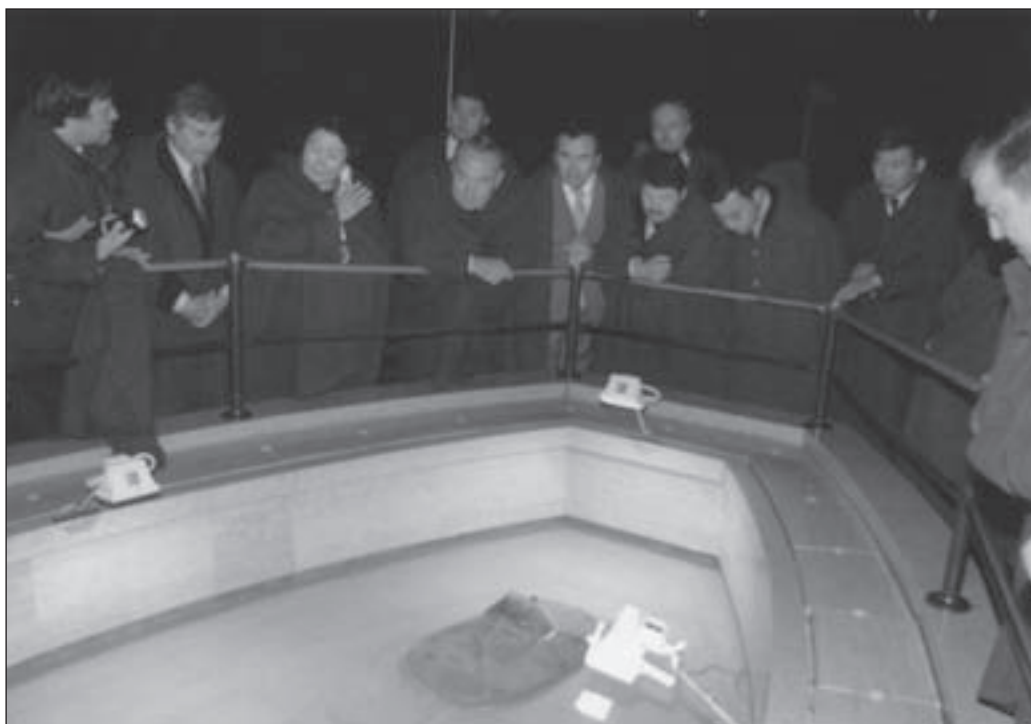
Sredi 60-ih let je število obiskovalcev preseglo mejo 500.000, zato so morali omogočiti ogled še večjemu številu gostov. Uredili so krožno železniško progo, da lokomotive v jami ni bilo treba obračati. Na novo lokacijo so pripeljali ogromno grušča iz umetnih rogov, nadelali so poti in uredili bazen (slika 6) s človeškimi ribicami (Celostna oprema Postojnske jame 1978). Človeške ribice si je res lahko ogledalo večje število obiskovalcev, a še vedno jih je bilo zaradi njihove stalne izpostavljenosti osvetlitvi nujno menjavati, prinašali so jih iz Črne ali iz Planinske jame. Glede na potrebe obiskovalcev je bazen doživel nekaj predelav in postal del komunalno urbane jamske opreme.

Projektna skupina arhitektov, strokovnjakov Zavoda SRS za varstvo naravnih spomenikov, speleologov in Jamske uprave je pripravila Celostno opremo Postojnske jame. Delo je obsegalo geomorfološki, biospeleološki oris jame, zgodovino turističnega razvoja, posege v jamo, opis urbanističnih ureditev, vrednotenje jamskih prostorov in jamskih naprav (Habe 1981). Poudarjen je bil speleobiološki pomen, a delo se ne ukvarja z načinom interpretacije. Urejanje, vzdrževanje bazena za človeške ribice je sodilo med opleševalna dela, za katera tedaj ni bilo potrebno soglasje naravovarstvenih služb. To se je pokazalo že v naslednjem projektu. Leta 1990 so se upravitelji jame odločili za obnovo bazena na obstoječi lokaciji (slika 7).

Zamenjali so ograjo in razsvetljavo ter ga oblekli v marmor. Kot enega izmed razlogov tedanji direktor M. Lapanja navaja, da ...« *naj bi bilo osvetljeno le obrobje, da bi se ribice umikale na sredino bazena in bile tako bolj opazne...*» (Dela v jami... 1990). Cilj upravljalca je bil, da ribice lahko hkrati vidi čimveč obiskovalcev. Kljub temu da so bila svetila ob robu, so bila premočna, človeške ribice pa se seveda niso gibale v skladu z željami upravljalca, saj so bila svetila premočna.

Slika 6: Bazen za človeške ribice v 60-ih letih (arhiv Notranjski muzej Postojna)
Fig. 6: The basin for cave olms in the 1960s (Notranjska Museum Postojna archives)

Slika 7: Posodobljeni bazen iz 90-ih let (arhiv Postojnske jame)

Fig. 7: The modernised basin from the 1990s (Postojna Cave archives)

3.1.3 Speleobiološka postaja – Vivarij Proteus

Leta 2001 se je upravljalec odločil za prenovo Speleobiološke postaje (nekdanja biospeleološka postaja) v Rovu novih podpisov. To je bil vsekakor velik preskok v smislu strokovnega pristopa. Sodelovala je skupina, ki so jo sestavljali dr. Boris Sket (Biotehnična fakulteta Univerze v Ljubljani), Marko Aljančič (laboratorij Jama Tular), Mateja Blažič (Agencija RS za okolje), dr. Andrej Mihevc (Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU), mag. Slavko Polak in Alenka Čuk (Notranjski muzej Postojna), Oskar Ščuka, Srečko Šajn in Ksenija Dvorščak (Postojnska jama, d.d.). V projekt predstavitve so vključili prikaz nastanka krasa, jam, kulturne dediščine, zgodovino odkrivanja jam in jamskega živalstva – in s tem omogočili podajanje celostne informacije, ki vključuje tako naravno kot kulturno dediščino, povezano z jamami.

Predstavili so 18 različnih živali, osrednja pozornost je bila namenjena človeški ribici. Zanje so namenili akvarije z dovolj vode in simulacijo naravnega okolja (slika 8). Za prikazovane živali strokovno skrbi kustos biolog Notranjskega muzeja Postojna, mag. Slavko Polak. V projektu so upoštevali gojivne razmere, ki jih je predpisovala tedanja okoljska zakonodaja (Odredba...

2001) kot minimalne pogoje za zagotovitev ustreznih bivalnih razmer pri zadrževanju živali prostoživečih vrst v ujetništvu. Tehnološka novost je bila uvedba hladnih LED-svetil. Prvič sta bila poudarjena biotska raznovrstnost jamskega sistema in onesnaževanje kot resna grožnja podzemlju in njenim prebivalcem.

Slika 8: Notranjost speleobiološke postaje – Vivarij Proteus v Rovu novih podpisov (foto Miha Krivic)

Fig. 8: The interior of the Speleobiological Station – Vivarium Proteus in the Passage of New Signatures (photo Miha Krivic)

Za pridobitev dovoljenja za obratovanje Speleobiološke postaje, ki so jo poimenovali Vivarij Proteus, pa je upravljalec moral pridobiti tudi dovoljenje Ministrstva za okolje in prostor za zadrževanje živali v ujetništvu z namenom prikazovanja javnosti (Uredba... 2003).

Potrdilo se je, da je človeška ribica atrakcija, ki pritegne večje število obiskovalcev, magnet in karizmatična žival. Dokaz je bil dvojni porast števila obiskovalcev v Vivariju osem let kasneje, v času, ko so človeško ribico umaknili iz Koncertne dvorane zaradi postavitve novega akvarija. Ugotovili so velik pomen interaktivnosti – možnosti, da obiskovalci sami opazujejo, občutijo, raziskujejo in odkrivajo (z lučmi, povečevalnimi stekli, da se lahko dotikajo eksponatov – plastičnega modela človeške ribice) in nujnosti osebne interpretacije.

Po mnenju Keršič Svetelove (2010) gre v primeru Vivarija v presenetljivo majhni meri za interpretacijo jamskih živali. Vivarij Proteus je po njenem primer temeljite, strokovne prezentacije – ne pa interpretacije. Razstava je po njenem lahko odličen didaktični pripomoček,

učilo za šolske skupine. Toda učni proces v okviru šolskega izobraževanja je eno, posredovanje izobraževalnih vsebin vsakodnevnim obiskovalcem, ki obišejo Postojnsko jamo v prostem času, pa čisto nekaj drugega. Gre za ustvarjanje pomena, navduševanja, zadovoljevanja kompleksnih čustvenih in vedenjskih potreb in želje po doživetju. Organizirane skupine si Vivarij ogledajo v spremstvu vodnika, ki jim, sam navdušen nad vrednotami jame in jamskimi živalcami, skozi živo osebno interpretacijo približa podzemni živalski svet. Individualni obiskovalci prejmejo tiskani vodnik in dodatno svetilko, s katero sami raziskujejo podzemni živalski svet, saj je nekatere živalce težje opaziti. Za bolj vedoželjne je to zanimiva izkušnja, saj sami odkrivajo jamske skrivnosti, manj potrpežljivi pa si zbirko ogledajo na hitro.

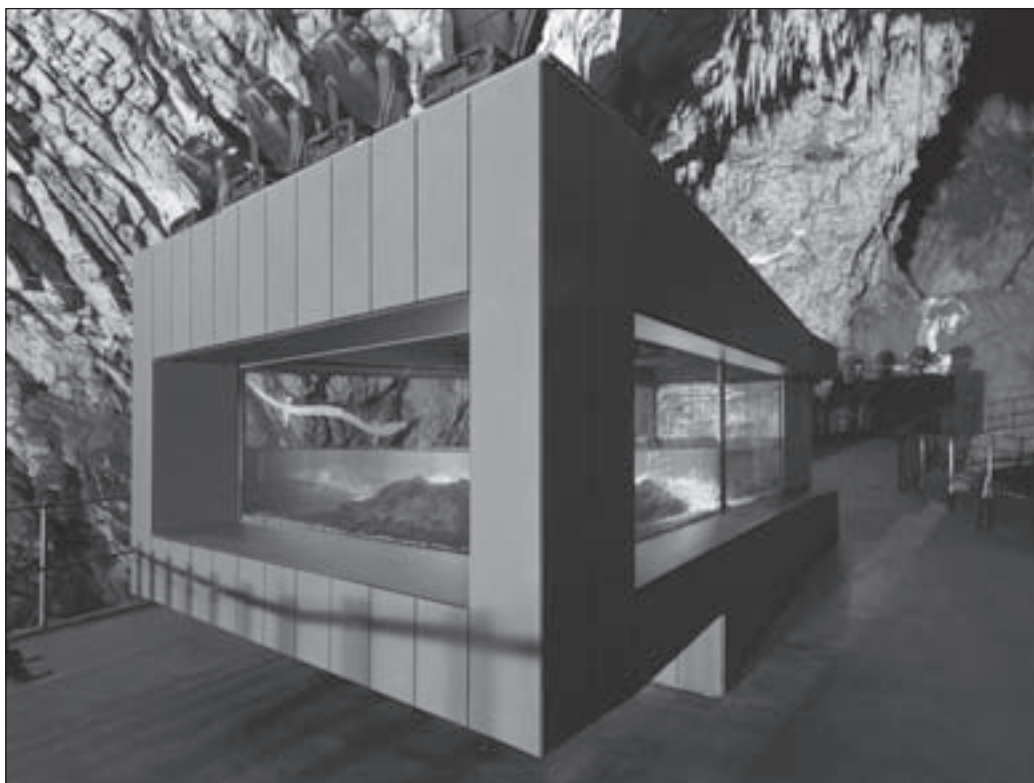
3.2 SODOBNA INTERPRETACIJA ČLOVEŠKE RIBICE V POSTOJNSKI JAMI

Leta 2010 je bil v Koncertni dvorani Postojnske jame postavljen nov, sodoben akvarij za interpretacijo človeške ribice (slika 9). Akvarij, ki stoji na mestu predhodnega bazena, je rezultat skupnega dela projektne skupine arhitektov, akvaristov, pridobljenih izkušenj skozi leta, predvsem pa entuziazma in znanja biologa mag. Slavka Polaka. Od starega bazena se močno razlikuje. Človeški ribici zagotavlja razmere, ki so kar najbolj podobne naravnim, obiskovalcem pa možnost neposrednega opazovanja. Akvarij je pokrit, vsaki človeški ribici zagotavlja najmanj en kubični meter čiste vode. Izdelan je iz posebnih neorganskih materialov. V notranjem delu posnema naravno okolje v obliki razgibane sigaste kope iz kosov, ki jih je reka Pivka naplavila v Tartarus, del Postojnske jame, človeškim ribicam zagotavlja poljubno globino vode od 15 do 40 centimetrov. Filtriranje in zračenje vode zagotavlja mehanski filter z dvema majhnima črpalkama. Akvarij je napolnjen z ujeto vodo - jamsko kapnico, katere velik naraven rezervoar (nekaj 10 m³) leži v neposredni bližini postavitve akvarija; za zagotavljanje kontrole višine vode je v akvariju vgrajen varnostni preliv z odtokom. Osvetljen je s hladnimi LED-lučmi in z optičnimi svetili. Nova osvetlitev je za 50 % manjša od jakosti prejšnje osvetlitve, ključno pa je, da nova svetila ne sevajo odvečne toplote ter so zunaj spektra UV ter drugih sevanj.

Interpretacija človeške ribice je živa, v navzočnosti vodnika. Na tem mestu naj bi se obiskovalcu razodela skrivnost življenja človeške ribice. Ključna interpretacijska dejstva so: prilagojenost ekstremnemu okolju, za katero so dolgo mislili, da v njem ni življenja, spolna dozorelost človeške ribice v fazi ličinke in dolgo neodkrita skrivnost razmnoževanja, posebnost prehranjevanja (več let lahko preživi brez hrane), skrivnost odkritja črne človeške ribice in izjemna biodiverziteteta jamskega podzemlja - narava nas lahko vedno preseneti.

Obiskovalca naj bi tu prežela občudovanje nad tem bitjem in njegovo sposobnostjo preživetja v okolju, siromašnem s hrano, in strah, da človek ne bi uničil okolja do te mere, da te živalce izumrejo. Občutil naj bi tudi radovednost, da o teh bitjih izve še več, začutil željo, da si ogleda razstavo drugih živali v Vivariju, kupi film o Postojnski jami, ki vključuje tudi predstavitev človeške ribice, ter se napoti na ogled v preostale jame Postojnskega jamskega

sistema, da človeško ribico lahko vidi v naravi. Obiskovalec naj bi začel razmišljati o tem, da ta bitja najbolj ogroža človek sam, da doživetje priporoči prijateljem, da se začne zanimati tudi za druge jame v okolici. Tu ostaja ključna vloga vodnika, ki je pripovedovalec. Le skozi njegovo živo interpretacijo in ob opazovanju živali se obiskovalcu razodene skrivnost človeške ribice.

Slika 9: Novi akvarij za človeške ribice v Koncertni dvorani Postojnske jame (foto: Miha Krivic)

Fig. 9: The new cave olm aquarium in the Concert Hall of Postojna Cave (photo: Miha Krivic)

Akvarij je le eden izmed prvih korakov k sodobni interpretaciji. Potrebni pa so celostna interpretacijska strategija in operativni načrti za posamezne znamenitosti. Interpretacijska strategija je vodilo in povezovalce vseh deležnikov, zagotavlja celostno pokritost obravnavanega območja, vsebuje ključne smernice za posamezne, vsebinsko zaključene operativne načrte, preprečuje podvajanja in spodbuja ustrezno povezovanje (Carter 2010).

Razlogov, zakaj bi se priprave interpretacijske strategije lotili, je po mnenju Keršič Svetelove (2010) veliko:

Naravovarstveni: Postojnske jame obišče vsako leto prek 500.000 gostov, kar je priložnost za posredovanje naravovarstvenih sporočil in vrednot; obstaja nenehna ogroženost jamskih

živali, in kar ljudje razumejo in do tega vzpostavijo odnos, bodo tudi pripravljeni varovati. Interpretacija je lahko orodje ohranjanja.

Turistični: interpretacija dokazano bistveno poveča zadovoljstvo turistov. Imamo kaj pokazati – tudi zelo izjemne stvari, ki pa se jih ljudje brez ustrezne interpretacije sploh ne zavedajo. Obiskovalci želijo biti neposredno, aktivno vpleteni v turistični produkt, to pa jim omogoča ravno interpretacija.

Ekonomski: ključne konkurenčne prednosti naših jam se v odnosu na konkurenco izrazijo z interpretacijo – tiste z izjemnimi avtentičnimi vsebinami so bolj konkurenčne; kakovostna doživetja so obiskovalci pripravljeni plačati; dobra interpretacija lahko pomeni, da se gostje vedno znova vračajo, zlasti vse več domačih gostov; interpretacija pomaga premagovati tudi problem sezonskosti.

Etični: turisti so danes individuumi, ki si zaslužijo, da jim ponudimo kakovostna doživetja; o pomembni dediščini naših jam in speleologije smo dolžni ozaveščati javnost; spreminjanje ujetih živali v turistično atrakcijo zgolj za ogledovanje ni etično.

4. ZAKLJUČEK

Skozi dve stoletji se je pogled na človeške ribice in njihov način predstavljanja močno spreminjal. Z vidika interpretacije narave lahko spremljamo različne oblike razvoja doživetja jame. Prvi raziskovalci so lahko občutili elementarno zadovoljstvo ob odkrivanju nedotaknjenega podzemlja. Priložnostni obiskovalci z začetka 19. st. so imeli možnost doživeti romantično prirejeni skrivnostni obisk, ki je bil pogosto dopolnjen s plenjenjem kapnikov in nakupom človeške ribice. Privoščili so si ga lahko le premožnejši.

Dvajseto stoletje je prineslo masovni turizem. Ogled Postojnske jame je postal režirana predstava, kjer ni bilo več prostora za naključnost, obisk jame se je odmaknil od naravnega proti urbanemu, na kar kaže tudi infrastruktura v jami (bazen iz leta 1990) in dramaturškemu (vlaki vozijo po natančno določenem urniku, vsakodnevni scenarij ogleda je enak). Tudi danes je za večino turistov obisk podoben, turistična pot rednega obiska se ni spremenila, a urbane zahteve so zamenjali naravovarstveni predpisi; na prvem mestu so ustrezne razmere za zadrževanje jamskih živali z namenom njihovega predstavljanja javnosti.

Pa vendar je bolj kot kdaj prej pomembna vloga vodnika-interpretatorja, ki iz ogleda jame in doživetja človeške ribice ustvari zgodbo. Najbolj cenjeno je doživetje, kjer imajo obiskovalci možnost, da se udeležijo individualnih podzemnih dogodivščin, kjer na človeško ribico naletijo v naravi: v Planinski in v Črni jami (slika 10). To so ogledi v manjših skupinah, z vodnikom – jamarjem, kjer so cene ogledov zaradi individualnosti tudi višje (Interna gradiva 2010).

Danes je konkurenca v turizmu izjemna in gostje iščejo avtentična, vrhunska, kakovostna, izvirna in kreativna doživetja in kakovostno interpretacijo. Opaziti je hrepenenje po elementarnem zadovoljstvu in navdušenju prvotnih odkriteljev. Interpretacija postaja sestavni

del marketinga v turizmu. Interpretacija kot komunikacijska stroka pa lahko bistveno pripomore k doseganju ne le varstvenih, marveč tudi ekonomskih ciljev. Postaja pomembno upravljalsko orodje ohranjanja naravnih vrednot skozi ozaveščanje obiskovalcev. Interpretacija človeške ribice in drugih fenomenov krasa bi morala postati sestavni del celostnega – holističnega pristopa pri upravljanju destinacije – poleg postavitve infrastrukture in ustvarjanja prijetnega turističnega okolja, oblikovanja turističnih storitev, informiranja, animiranja in stremjenja h kakovosti.

Slika 10: Obiskovalci imajo možnost človeške ribice videti tudi v naravnem okolju – najbolj elementarno doživetje (foto: Arne Hodalič)

Fig. 10: Visitors are able to observe cave olms in their natural environment as well – the most elementary experience, no doubt (photo: Arne Hodalič)

5. CONCLUSIONS

Through a couple of centuries, the perception of cave olms and the manner of the presentation has changed a great deal. From the aspect of nature interpretation, the various forms of development of cave experiencing could have been monitored. The first researchers were able to experience the elementary satisfaction by discovering the pristine underground, while the occasional visitors from the early 19th century had an opportunity to experience the romantically adapted mystery visits that were often supplemented with plundering of stalactites and purchase of cave olms. This, however, could have been afforded only by the rich.

The twentieth century brought massive tourism to our country as well. A visit of Postojna Cave became a well directed show, in which no place for randomness could have been found. A cave visit shifted from natural to urban, which is further demonstrated by the cave's infrastructure (the basin from 1990) and dramaturgic (with trains running according to a precise timetable, and the everyday visiting scenario remains the same). For the majority of tourists, cave visits are similar today, too; the regular tourist trail has not been altered, whereas the urban requirements have been replaced by various nature conservation regulations, with suitable conditions for keeping cave animals with the intention of their presentation to the public in the foreground.

More than ever before, however, the role of the guide-interpreter, who creates a story from the visit of the cave and the experience of its olms, is significant. The most precious is the experience, where the visitors have a chance to take part in individual underground adventures, when the cave olm is chanced upon in nature: in Planinska and Črna Caves (Fig. 10). These are small group tours with a guide-caver, the prices of which are somewhat higher due to their individual character (Internal Postojna Cave materials 2010).

Today, the tourist competition is exceptional, with guests looking for authentic, top-level, original and creative experience and quality interpretation. The longing for elementary satisfaction and enthusiasm of the original discoverers is well evident. The interpretation is becoming a component part of tourism marketing, and interpretation as communication management can substantially contribute to the attainment of conservational as well as economic objectives. It is becoming a significant management tool for the conservation of natural assets through public awareness building. The interpretation of the cave olm and other karst phenomena should become a component part of the integral-holistic approach in destination management – apart from building the necessary infrastructure and creating a pleasant tourist environment, planning of tourist services, information and striving for top quality services.

6. VIRI

1. Ablett, P. G., P. K. Dyer (2009): Heritage and hermeneutics: towards a broader interpretation of interpretation. *Current Issues in Tourism* 12 (3): 209-233
2. Carter, J. (ur.) (2010): A Sense of Place. An interpretive planning handbook. Scottish Natural Heritage <http://www.innz.net.nz/Interp101/Practical%20interpretation/ASenseOfPlace.pdf> [16. 7. 2011]
3. Celostna oprema Postojnske jame (1978). Jamska uprava. Postojna.
4. Dela v jami so bila opravljena kvalitetno in pravočasno (1990). Proteus, interno glasilo THO Postojnska jama 19(1):4
5. Etični kodeks v turizmu. <http://www3.turistica.si/kribel/kodeks%20v%20turizmu.htm> [10. 8. 2010]
6. Habe, F. (1965): Postojna. Izdavački zavod Jugoslavija. Beograd. 80 str.
7. Habe, F. (1981): Posegi v Postojnsko jamo v luči varstva okolja. Proteus Anguinus, interno glasilo THO Postojnska jama 10(5)

8. Interna gradiva podjetja turizem KRAS, destinacijski management d. d. (Postojnska jama, turizem d. d.) (1990 – 2010).
9. Internet 1: TEDxLjubljana. Aleksander Zadel: In odgovoren je...
<http://www.youtube.com/watch?v=ZbIP5wflxSo>
10. Keršič Svetel, M. (2010): Interpretacije žive dediščine podzemnih jam. V: Biotska raznovrstnost in interpretacija. Posvet Jamska biodiverziteta in njena interpretacija. Postojna.
11. Koncesijska pogodba za rabo naravnih vrednot Postojnski jamski sistem in Predjamski jamski sistem, Aneks št. 2 z dne 29. 08. 2008. Turizem KRAS, d. d.
12. Lapanja, M. (1990): Proteus Anguinus, interno glasilo THO Postojnska jama
13. Maslow, A. H. (1943): A Theory of Human Motivation. *Psychological Review* 50(4): 370-96
14. Odredba o bivalnih razmerah in oskrbi živali prostoživečih vrst v ujetništvu, Priloga I. Ur.l. RS 90/2001
15. Pine, J., J. Gilmore (1999): *The Experience Economy*. Harvard Business School Press. Boston.
16. Savnik, R. (1958): Iz zgodovine Postojnske jame I. *Kronika* 6(3): 139-140
17. Savnik, R. (1960): Iz zgodovine Postojnske jame II. *Kronika* 8(2): 99-106
18. Schmidl, A. (1854): *Die Grotten und Höhlen von Adelsberg, Lueg, Planina und Laas*. W. Braumüller. Wien. 316 str.
19. Shaw, T. R. (1999): Proteus for sale and for science in the 19th century. Močeril v 19. stoletju za prodajo in za znanost. *Acta Carsologica* 28(1): 229-285
20. Sket, B. (2010): Biološko daleč najbogatejši jamski sistem na svetu. Delo 18.3.2010
21. Šerko, A., I. Michler (1952): Postojnska jama in druge zanimivosti krasi. Tiskarna Ljudske pravice. Postojna. 166 str.
22. Tilden, F. (1957): *Interpreting our Heritage*. University of North Carolina Press. North Carolina. 224 str.
23. Tovariš. ČZP. Ljubljana. 28. 10. 1958
24. Uredba o živalskem vrtu in živalskemu vrtu podobnem prostoru. Ur.l. RS 37/2003
25. Zeman, Z., M. Geiger (2007): Charismatic Fauna in the Service of Constructing Local Identity. *Društvena istraživanja* 16(6): 1055-1088